

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI

EYLÜL - EKİM 2003

ISSN: 0256-0044

146

AGEHİ'NİN “RİYAZU-D - DOVLE” ADLI ESERİNDE GEÇEN KARAKALPAK TÜRKLERİNE DAİR KAYITLAR

Salih YILMAZ*

ÖZET

Hive saray tarihçilerinin kaleme aldığı Hive tarihi, vakayiname şeklinde olup diğer eserlerden tamamen farklıdır. Bu makalede Hive saray tarihçilerinden Muhammed Rıza Mirâb Agehi'nin, Allah-kulu Han'ın emriyle yazmış olduğu “Riyazu-d- Dovle” adlı vakayiname şeklindeki eserde geçen Karakalpak Türklerine dair kayıtlar incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Karakalpaklar, Özbekler, Türkmenler, Hive Hanlığı, Agehi, Allah-kulu Han, Aydost Bey, Muhammed Rahim Han, Töre Murad Sufi, Muhammed Emin İnak.

GİRİŞ

Muhammed Rıza Mirâb Agehi, Hive Hanlığı döneminde Hive tarihini kaleme alan saray tarihçilerinden biridir. Agehi mahlasını kullanan Muhammed Rıza Er Niyâz Beg yada diğer bir adıyla Muhammed Rıza Mirâb Agehi, Allah-kulu (Alla-kuli) Han'ın emriyle Hive tarihini ve Allah-kulu Han'ın seferlerini yazmaya girişmiştir.¹ Hive saray

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Genel Türk Tarihi, Doktora Öğrencisi.

¹ Bu makalenin devamı niteliğindeki eser için bk. Salih YILMAZ, “Muhammed Rıza Agehi'nin ‘Gülşen-i Devlet’ Adlı Eserinde Geçen Karakalpaklarla İlgili Bölümlerin Tercümesi”, *Türk Kültürü*, sayı:472, Ağustos 2002, s. 496-505.

tarihçilerinin kaleme aldığı Hive tarihi, vakayiname şeklinde olup diğer eserlerden tamamen farklıdır.² Bu vakayinamelerde Han ve onun adamları her olayda kahramanlık, adillik ve gücün en büyük temsilcileri olarak gösterilmektedir. Saray tarihçisi olan Agehi, olayları Han'ın ve yakınlarının görüşü doğrultusunda kaleme almıştır. Hive tarihi yazılırken yapılan seferlerde Han ve adamlarına övgüler yağdırılırken onun düşmanlarına ise en kötü sözler söylenmekten kaçınılmamıştır. Tespit edilebilen Hive vakayinameleri Karakalpak Türklerinin tarihi açısından oldukça önemlidir.³ Bu bakımdan Hive vakayinamelerinde bulunan bilgileri neşretmeyi oldukça yararlı görüyorum.⁴ Agehi'nin bu eserinde genelde Hive hükümdarı Allah-kulu Han'ın seferleri ve Karakalpaklarla olan mücadelesi işlenmiştir. Özellikle de Karakalpak büyüklerinden Aydoğdu Bey'in Allah-kulu Han'a karşı yürüttüğü isyan hareketleri önemli bir yer kaplamaktadır. Bu makaledeki bilgiler, bugün St.Petersburg devlet arşivinde bulunan elyazması eserler, İvan, No: d-123 bölümünde bulunan eser ile ünlü Türkolog A.N. Samoyloviç'in Rusça çevirisinin karşılaştırılmasıyla oluşturulmuştur.⁵ Makaledeki paragrafların önünde bulunan rakam ve harfler eserin orijinal sayfa numaralarını göstermektedir. Yuvarlak parantez içerisindeki ve harflerin kullanılmadığı notlar ise bizim eklediklerimizdir. Bunların kullanılmasının nedeni ise eserin daha iyi anlaşılmasıdır.

A- Allah-kulu Han Dönemi (1825-1842)

Muhammed Rahim Han'dan (1805-1825) sonra Hive tahtına oturmuş olan Allah-kulu Han iyi ahlâk sahibi, dürüst, ilim ve sanat hâmisi ve halkı tarafından sevilen bir hükümdardı. Allah-kulu han, hem Rusya ile hem de İngiltere ile olan iyi ilişkileri dolayısıyla büyük bir itibara sahipti. Fakat onun başarıları İran ve Buhara Hanlığının kıskançlığına mahzar oluyordu. Bu nedenle özellikle İran Hive'ye karşı her zaman muhalif bir tavır içerisindeydi. Zaten İran'ın bu tutumları dolayısıyla Allah-kulu han onlar üzerine bir sefere çıkmıştır.

1- Allah-kulu Han'ın İran'a Düzenlediği Seferde Karakalpakların Rolü

43a,47a,50b Karakalpaklar, Allah-kulu Han'ın 20 Aralık 1826'da İran'a karşı başlattığı seferde rol almışlar ve hanlık ordusunun içerisinde görev yapmışlardır. Allah-kulu Han'ın Akrah'da verdiği mola sırasında Hârezm'den gelen askerî birlikler -bunlar içerisinde Karakalpaklar da dahil olmak üzere Hanın emrine girmişlerdir. Karakalpakların önemli büyüklerinden Mangit boyuna mensup Molla Devlet

² Hive vakayinamelerinin en önemli örneklerinden birisi olan ve Hârezm Tarihi olarak da adlandırılan Muhammed Mirâb Mûnis ve Muhammed Rıza Mirâb Agehi'nin "Firdevsü-l-ikbâl" adlı eserinde geçen Karakalpak-Hive Hanlığı münasebetlerine dair kayıtlar bir sonraki makalemizin konusunu oluşturacaktır. Bu mesaimiz biraz uzun olsa da hem Karakalpaklar hem de Hive Hanlığı hakkında önemli bilgiler vermesi açısından oldukça yararlı olacaktır. Umarız ki çok yakın sayılarımızdan birisinde bunu neşredebiliriz.

³ Hive vakayinamelerinin bir kısmı Amerikalı profesör Bregel tarafından hem Rusça hem de Çağatayca şekliyle neşredilmiştir. Bu eserler için bk. Şîr Muhammad Mirâb Mûnis and Muhammad Mirâb Agahi, *Firdaws al-ikbâl, History of Khorezm*, Edited by Yuri Bregel, E.J. Brill, Leiden-New York-Kobenhavn-Köln, 1988, 60 s. Giriş+10 s. tıpkıbasım+73 s. dizinler+1201 s; Yuri E. Bregel,, *Dokumenty Arhiva Hivinskih Hanov Po İstorii i Etnoğrafii Karakalpakov*, İzdatelstvo "Nauka", Moskva, 1967, s. 79-315.

⁴ Karakalpak Türkleri'nin, Hive Hanlığı ile olan münasebetleri hakkında tarafımdan çok geniş bir eser hazırlanmış olup birkaç yıl içinde Türk Dünyasının hizmetine sunulacaktır.

⁵ A.N.Samoyloviç'in Rusça çevirisi için bk. "Sokrašenniy Perevod Otrivkov İz Hivinskih Hronik XIX. veka o Hivinsko-Karakalpakskih Otneşeniyah", *Materialy Po İstorii Karakalpakov*, Sbornik, Trudi İnstituta Vostokovedeniya, İzdatelstvo AN SSSR, Cilt VII, Moskva-Leningrad, 1935., s. 127-134.

Nazar Bey ve Tere (Töre) Bey, Kungrad boyuna mensup Kadir Bergen Bey ve Adil Yüzbaşı Bey, Kıyat boyuna mensup Terebek (Törebek) Yüzbaşı, Kanglı boyuna mensup Tölegen Yüzbaşı, Hanın hizmetine giren Karakalpak beylerdir. Bu beyler yaşlı olmalarına rağmen fedakâr malikânenin sadık hizmetçileri olarak kendilerine düşen görevi yerine getirdiler. Kendileri, emirlerinde bulunan askerlerle gelerek büyük bir karşılamaya lâyık oldular.

2- Karakalpak Aydost Bey'in Hive Hükümetine Karşı İsyanı (1827-1828)

Agehi'nin "*Riyazu-d- Dovle*" adlı eserinde Karakalpaklarla ilgili olan en önemli kısım Aydost Bey'in 1827-1828 yılları arasında Hive hükümetine karşı yürüttüğü isyanın tasviridir. Bu isyanın tasvirinden önce Muhammed Emin İnak dönemindeki Karakalpak-Hive Hanlığı münasebetleri de kısaca ele alınmaktadır. Şimdi bu bilgileri metinde yer aldığı gibi vermemiz daha doğru olacaktır.

74a Türkistan bölgesinden göç ederek Hârezm vilâyetinin bozkır ve iklim şartlarını büyük zorluklarla benimseyen Karakalpak toplumunun büyükleri ve beyleri başkent Hivak'a⁶ gelerek tarla ve yazlık istediler. Emir Muhammed Emin İnak'ın önüne çıkarak haraç ve zekât vermeye hazır olduklarını söylediler. Hârezm Devletinin yakınlarında akrabaları ve hayvanları için toprak ve arazi istediler. Muhammed Emin İnak onların ricasını geri çevirmeyerek Kök-Özek deresinden Aral denizine⁷ yani kuzeye doğru uzanan bölgeyi verdi.

74b Kungrat kabilesinin Koldavlı soyundan ve bu kabilenin önemli büyüklerinden olan Aydost Bey Hive Hanlığının tebaalarından birisi olup Han'ın en sadık hizmetçilerinden oldu ve bey unvanını aldı. Aydost Bey, bundan sonra Han'ın merhametli desteği sayesinde Karakalpak kabilesinin hepsinin hakimi oldu. Özellikle Kungrat boyu içerisinde istegine göre hakimlik yapardı. Farklı bir çok tartışmayı çözerdi. Bu (Karakalpak) toplumunun ünlü-ünsüz hepsi Muhammed Emin İnak'ın merhametini kıymetli buluyorlardı. Kendilerini onun tebaaları biliyorlardı ve onun bütün emirlerini yerine getirirlerdi. Muhammed Emin İnak'tan sonra rahmetli Avez İnak Bey'in mutlu zamanlarında Aydost Bey, askerî derecelerde yükselmeye devam ediyordu.

75a Rahmetli Ebu'l Gazi Muhammed Rahim Han döneminde Han, Aydost Bey'e altın işlemeli bir elbise ve altın başlıklı kılıç hediye etti ve ona (Aydost Bey'e) yeniden bey unvanını verdi. Onu bütün Karakalpak ulusunun hakimi ve lideri yaptı. O sırada Arallı Kungratlıların hakimi olan Tere (Töre) Murad Sufi, bu durumu kabul etmeyerek Aydost Bey'e karşı geldi. Aydost Bey, ondan korkarak Han'dan yardım istedi. Han, Akyakış'ta yaptığı kaleyi ona (Aydost Bey'e) verdi. O bölgede yaşayan yerli nüfusu toplayarak Aydost Bey'in emrine verdi. O (Muhammed Rahim Han), birkaç yıl Aydost Bey'e kaleyi koruması amacıyla asker gönderdi. Kısacası Aydost Bey, Allah-kulu Han'ın mutlu günlerine kadar unvan ve saygı ile yaşadı. Han'ın yakınları da onu beğeniyordu. Aydost ise güvenilir birisi olarak kendi devletinin ve tebaalarının bazı sırlarını Han'a ulaştırırdı. Han, onun bu hizmetinden memnun olduğu için ona güvenerek suçlulara ceza verme işini veriyordu. Aydost, bozkırdan şehre iş için geldiğinde han onu yanına çağırırdı. Onun durumunu sorardı. Onunla konuşurken 'beybaba' derdi. Aydost Bey, kabilesinin içine geri dönerken ise ona bir çok hediye ve para verirdi. Sonuçta bu nankör, saygı ve

⁶ Hivak, Hive şehrinin eski adlarından biridir.

⁷ Aral denizine eski dönemlerde Hârezm denizi de denmektedir.

mutluluk duygusunu tatmak yerine isyan yolunu seçti. Aydost Bey fantezilere kapıldı. Ona yardım eden kişinin haklarını ihlâl etmiş oldu. Yanına birkaç serseri alarak isyan bayrağını açtı. Bunu duyan rahmetli Allah-kulu Han, onların üzerine ordu gönderdi. Bu olayın ayrıntıları şöyle olmuştur: Bu olaydan hemen önce rahmetli Han, güvendiği hizmetkârlarından birisi olan sayın Geday Niyaz Mehrem başkanlığında bir grubu, Karakalpak kabilelerden zekât toplamak amacıyla gönderdi. Böyle bir emri yerine getirdiğinde (Zekât toplama ve dağıtma işini) insanın bu dünyada para sıkıntısı olmuyor ve ayrıca öbür dünyada da huzur içerisinde oluyor. Mehrem, aldığı emir üzerine şeriat kurallarına uygun bir şekilde Karakalpak kabileleri içerisine giderek zekât topladı. Karakalpak kabilelerden birisi olan Kıtay kabilesinin hakimi olan Bekpulat Bey'in tebaalarına geldiğinde Aydost Bey'in zekât ödemeyerek elçilere karşı çıkacağını ve isyan ettiğini öğrendi. Bazı gelenlerden aldığı bu haberin doğru olup olmadığından şüpheleniyordu.

76b Fakat daha sonra bu isyan haberinin doğru olduğu tespit edildi. Mehrem meraklandı ve hizmetçileriyle birlikte daha güvenli bir yer olduğunu düşündüğü Kungrat ulusunun başkanı olan Koşbergen Bey'in yanına gitti. Mehrem, Koşbergen Bey'in Han'a olan itaatine inanıyordu. Fakat onunla konuştuğunda tam tersi olduğunu anladı ve Hivak tarafına doğru yola çıktı. Çangı-kara Bey'in köyüne geldiğinde o beyin oğlu olan Kabil Bey, eşi ve çocuklarıyla onu (Mehremi) karşıladı ve evine getirdi. Yemek ve başka hizmetleri verdikten sonra her zaman olduğu gibi şimdi de Han'a sadık kalacağını söyledi. Kabil Bey, eğer Aydost Bey buraya kadar gelirse ona karşı mücadeleye edeceğini ifade etti.

77a Merhem, Kabil beyin sözlerine inandı. Onun yanında kaldı. Güvenilir kişilerden birisi olan baba Hocamberdi ve Eştay'ı, Aydost Bey'in isyan ettiği haberiyle Han'ın malikânesine gönderdi. Bu haber (Aydost Bey'in isyanı) H. 1 Muharrem 1243 (25 Temmuz 1827) Çarşamba günü hana ulaştı. Han haberi duyunca çok sinirlendi. Fakat sabırlı davrandı. Aydost Bey'i yok etmek için kendi nökerlerinden ordu toplayarak başına da Muhammed Nazarbey İnak'ı koydu. Onun yanına da Kıyat boyunun liderleri olan İnak Emir Kılıç, Alaş Bey ve Suyun Bey, Gökklanların lideri olan Sultan Han, Kıpçakların lideri olan Kutluk Muhammed İnak, Mangıtların lideri olan Dosum Bey, Karakalpak liderlerden Mangit Molla Devlet Nazar Bey, malikânenin güvendiği kişilerden birisi olan Muhammed Niyaz Yesaulbaşı ve Kurban Niyaz Yesaulbaşı ordu işlerine bakmak ve yol erzaklarına düzen vermek amacıyla görevlendirildi. Han, onları gönderirken onlara Aydost Bey'in gerçek vaziyetini öğrenene kadar ordu ile Hocaeli bölgesinde konaklamalarını tembih etti. Han, Pazar günü (29 Temmuz) onların peşinden Muhammed Rıza Koşbegi'yi bazı işleri halletmesi amacıyla gönderdi. Birkaç gün sonra ordu ile komutanlar Hocaeli bölgesinde kamp kurdu.

a- Karakalpakların Aydost Bey Etrafında Toplanması, Aydost Bey'in İki Oğlunun Kungrat Kalesini Ele Geçirmeleri, Aydost Bey Kuvvetlerinin Yenilerle Kaçması ve Bu Mutlu Haberin Han'a Ulaşması Hakkında:

78a İsyân düşüncesine kapılan Aydost Bey, Hârezm denizinin (Aral Gölü) sahilinde bulunan Sarıatav bölgesinde isyana destek veren kethüda ve beyleri, askerî hareketleri konuşmak amacıyla topladı. Onlara bu durumda korkmanın ve yavaşlamanın yasak olduğunu söyledi. Herkesin fikrini de alarak etraftaki Karakalpak köylerinde yaşayan ve ona itaat eden halkın hemen hayvan ve mallarıyla birlikte çocuk ve eşlerini de yanlarına alarak kendi kampına gelmelerini emretti.

78b Damlaya damlaya göl olduğu düşünülürken bu isyan da herkes rol almıyordu. Bu işe katılmak istemeyen düşman olarak sayıldı. Böylece Karakalpak kabilelerinin hepsi korunmak için uygun bir yerde toplandı. Kendilerine siper kazdılar. Bu siperlerin içerisinde çalılarla ve arabalarla korundular. Aydost Bey, Muharrem ayının bir Pazar günü (29 Temmuz) Rıza ve Tere (Töre) adındaki iki oğlunu üç yüz kahramanla Kungrat kalesini ele geçirmeleri maksadıyla sefere gönderdi. Han'ın sevdiği adamlardan birisi olan kale kumandanı Muhammed Yakup Müşrif, hemen kale kapılarını kapattı. Kale savunmasını kendi başkanlığında yaptı. Duvarların başına serbaşları yerleştirdi. Her tarafa mızraklar koydurdu. Kaleyi kurtardılar. Fakat cesur korumalardan birisi şehit düştü. İsyancılarından birisi ise cehenneme gitti.

79b Mücadele ikindiye kadar sürdü. Bundan sonra Kungrat ileri gelenlerinden ve Han'ın hizmetçilerinden olan Kutluk Murat Atalık, Orazbey ve Molla Horazbey kendi nökerlerinin başında Müşrif'in izni ile devlet düşmanlarıyla yüz yüze savaşmaya çıktılar. Kılıç ve mızraklar çalışmaya başladı. İsyancılar, güçlerinin hepsini kullanmalarına rağmen savaşamadılar.

80b Çoğu öldü. Geriye kalanlar denize doğru kaçarak ölüyorlardı. Kahraman Rıza Bahadır, deniz kenarında durdu. Peşinden gelenleri bırakmıyordu. Kaçanları kurtararak onları mola verdikleri yere gönderiyordu. Bu sırada müzaffer ordusundan olan bir delikanlı görünmeden anî bir manevrayla Rıza'ya saldırdı.

81a Mızrakla onu atından denize düşürdü. Rıza Bahadır'ın kardeşi Tere Bahadır ise kaçtığı sırada Muhammed Yakup Müşrif'in nökerlerinden olan kırk kahramandan oluşan bir ordu tarafından yakalandı ve esir alındı. Kalenin sakinleri kurtarıldı. Yakup Müşrif, Tere Bahadır ve arkadaşlarını kelepçeleyerek güvendiği serdarlarından birisi olan Abdu-s-Settar ile Hivak'a gönderdi.

81b Bu elçi üç gün sonra Hocaeli'de bulunan Muhammed Nazar İnak'ın yanına geldi. O ise onun yanına Terebek'i vererek onları rahmetli Han'a gönderdi. Terebek, yol arkadaşı ile Pazar günü Hivak'a geldiğinde Muhammed Yusuf, onların geldiğini Han'a haber verdi. Elçiler, elbiselerle takdir edildiler. Esirler ise hapse atıldılar. O gün akşam zekât toplamak maksadıyla Karakalpaklar arasına giderek orada mahsur kalan Geday Niyaz Merhem, Han'ın malikânesine dönmeden önce Karakalpak toplumunun ileri gelenlerinden olan Tenek Bey, Culan Bahadır, Cuma-kulu Bahadır, ve Murad Bahadır, Han'ın huzuruna gelerek Han'a itaatlerini bildirdiler ve her biri duruma göre elbiselerle takdir edildi. Rahmetli Han (Allah-kulu Han) zafer haberi alındıktan sonra Bek-Niyaz Divanbegi'nden Hocaeli bölgesinde Hanlık ordusu ile konaklamış bulunan Muhammed Nazar İnak ve Muhammed Rıza Koşbegi'ye haber göndererek onların ikisinin yardımlaşarak isyancılara karşı ordu göndermelerini, isyancıların yeminlerine ve sözlerine inanmamalarını, onların beylerine kelepçe takarak tebaalarıyla birlikte malikâneye göndermelerini, kendilerinin ise sadık kişiler sayesinde düşmanları katledip onların hayvan ve mallarını ele geçirmelerini emir verdi.

82b Çünkü eski zamanlarda önemli olmayan düşmanlardan ileride uğursuzluk gelebilirdi. Küçük rakipler birleşince büyük mutsuzluklar doğardı.

b- Aydost Bey'in Kaçması, Hanlık Ordusunun Onun Peşinden Gitmesi ve Aydost Bey'in Yakalanarak Başının Kesilmesi Hakkında:

83a Muhammed Nazar İnak ve vezir Muhammed Rıza Koşbegi, Han'ın emrini alırmaz Aydost'a karşı Yamud ve Çavdur kuvvetlerinin de dahil olduğu Alaş Bey, Suyun Bey, Dosum Bey, Muhammed Niyaz Yesaulbaşı komutasındaki orduyu gön-

derdi. Onlar o gün ordu ile Ceyhun'u (Amuderya) geçtiler ve Kırkning-kairi bölgesinde mola vererek orada gecelediler. Ertesi gün şafak vaktinde öncü kuvveti olarak giden Molla Nazar Bey'in başkanlığında giden orduya Suyun Bey, Kurban Niyaz Yesaulbaşı, Çavdur ordusunun serdarlarından olan Mısır Ali Yüzbaşı ve Muhammed Nazar Yüzbaşı ile On Dört Ru Karakalpıkları da dahildi.

83b Bunlar yolda Mitan boyundan Alla-Ongar Sufi ve Kungratlı Niyaz Bahadır'a rastladılar. Bu kişiler Aydest Bey'den kaçıp geldiklerini, tehlikesiz bir yer aradıklarını iki kez tekrarladılar. Bu ordunun başkanları bunları İnak ve Koşbegi'ye göndererek, kendileri de yollarına devam ettiler. Bu iki kişi İnak'a Aydest hakkında şunları söylediler:

84a Aydest, Kungrat kalesinin altında yok edilen ordudan kalanlardan yenilgiyi öğrendiğinde çok şaşırıldı. Yakınlarını da yanına alarak Sarıatav'ı terk etti. Daha sonra Keltebaş yoluyla Böriçi sengiri geçip Teng-yar'ın başında su molası verip Yahşi-Kaşka'dan Kokand yoluna çıktı. Muhammed Nazar İnak habercilerden istediği bilgileri alınca Alaş Bey, Dosum Bey, Çavdur ileri gelenlerinden Suyun Bahadır, Baylı Yüzbaşı, Safar Bay ve Kurbangeldi serdarı öncü kuvveti olan Suyun Bey ile birlikte Kurban Niyaz Yesaulbaşı'nın peşinden gönderdi.

84b Onlarla bu işin ayrıntılarını konuşmak istediler. Amaçları kaçanları yakalamaktı. Aydest'un yakınlarıyla birlikte kaçmasına izin vermek istemiyorlardı. Bazılarını esir, bazılarını da öldürerek, bu duruma son vermek istiyorlardı. Komutanlar İnak'ın emrini alırmaz bazı durakları hızlıca geçerek Teng-yar başında su depolandılar. Sonra Yahşi-kaşka'ya doğru giderek, Erkebay Kuduk bölgesinde Suyun Bey ve Kurban Niyaz Yesaulbaşı'ya ulaştılar. İki gün içinde onlarla 200 fersah uzunluğundaki bozkırı geçtiler. Anı bir hareketle Çürük Rabat bölgesinde kaçanları yakaladılar. Onların etraflarını sardılar.

85a İnsanlık yolunu seçerek onların isyandan vazgeçmeleri umuduyla elçi gönderdiler. Aydest Bey, hanlık ordusu tarafından çevrilmesine rağmen elçinin ısrarlarına aldırmış etmeyerek inadına devam etti. Onun bu inadı ve kendisine güveni yakınlarına da umut verdi. Bu bölgede kurduğu kampı dokunulmaz bir kale olarak düşünüyordu. Kampın dört tarafına okçular yerleştirdi. Silah ateşiyle iki defa yenilmezliğini ilân etti.

85b Bütün ısrarlarının hiçbir fayda etmeyeceğini anlayan komutanlar devlet düşmanlarına savaş açtı. Muzaffer ordudan iki kişi öldü. Bunu gören diğer askerler bağırarak düşmana saldırdılar. Onların kampına girdiler. İsyancıları yok etmeye başladılar. Aydest'u yakalayıp kelepçelediler.

86a Aydest'un eşlerini, çocuklarını ve mallarını ele geçirdiler. Sadece üç kişi kurtuldu. Bu kurtulanlardan biri Kolıdaglı soyundan Kıvanç Bahadır ve diğer ikisi de Hendekli soyundan Nefes ve Düşüm-kara idi.

86b Muzaffer ordu o geceyi o durakta geçirdi. Sabah olunca önde esirler olmak üzere geri dönüş yoluna başladılar. Aydest'un başını kestiler ve hediye olarak malikâneye götürdüler.

87a İnak ve Koşbegi ile birleştikten sonra yedi günde Hivak'a geldiler. O gün Han, Muhammed Nazar İnak ve Muhammed Rıza Koşbegi kumandasındaki ordu komutanlarını yanına çağırarak takdir etti. Han, isyana katılmayanları da takdir etti.

87b Özellikle Karakalpıklar'dan Çong-kara (veya Çangı-kara) Bey keneges'in oğlu olan Kabil Bey, Geday Niyaz Mehrem'e isyan zamanlarında yaptığı yardımlardan dolayı takdir edildi. Ona at ve giysiler hediye edildi. Bunu (hediye verme işini)

yardım edene hizmet edersen sonsuz mutluluğu hak edeceği, karşı çıkarsan sonsuz uğursuzluklara uğrayacağı felsefesini göstermek için yaptılar. Rahmetli Han (Allahkulu Han), esir olarak alınan Aydos Bey'in yakınlarının günahlarını bağışladı ve onlardan bazılarını serbest bıraktı. Şairlerin en iyisi rahmetli Mûnis Mirâb ise Aydos'un ölümü ile ilgili şiir yazdı.

3- Hivelilerin Ruslar Üzerine Yaptığı Seferde Karakalpakların Rolü

229a H. 5 Ramazan 1225'de (12 Kasım 1839, Salı) Rusların Çoşka Kөл bölgesinde yaptıkları Hivelilerin Taşkala dedikleri kale üzerine Hive ordusu sefere çıktı. Bu sefer doksan altı gün sürdü. Bu Ordu Zilhicce ayının dokuzunda (13 Şubat 1840) geri döndü. Bu seferde Arallı Kungratlılar ile birlikte Arallı Karakalpaklar da rol aldılar.

227a Bu sefere Arallı Karakalpakların yüzbaşılarının hepsi Devlet Nazar Bey başkanlığında katılmışlardır.

228a Hiveliler kaleye saldırmaktan vazgeçtiler. Rusya'dan gelerek yanlarında bulunan mal ve silahlarıyla kaleye giden Rus ordusuna saldırdılar. Bu savaşa Karakalpaklar da katıldılar.

228b Karakalpak kabilelerden birisine mensup Askar Bahadır, düşmanların çoğunu öldürdü ve yanında bir tane baş getirdi.